УДК:341
DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.61

КОНФЛІКТ В АБХАЗІЇ ТА ПІВДЕННІЙ ОСЕТІЇ: НЕЗАСВОЄНІ УРОКИ

Кубіцька Д.В.,
магістр міжнародного права
ЛНУ ім. Івана Франка
юристка АО «Dexis Partners»
dianadutchak6678@gmail.com

Кубіцька Д. В. Конфлікт в Абхазії та Південній Осетії: незасвоєні уроки.

У статті досліджується порушення принципів міжнародного права, зокрема принципів територіальної цілісності та непорушності державних кордонів, на прикладі конфлікту в Абхазії та Південній Осетії. Особливу увагу приділено аналізу практичних аспектів зазначених принципів. В результаті дослідження встановлено юридичне значення міжнародно-правового конфлікту між Росією та Грузією, а також його вплив на формування територіальних спорів в межах Євразійського континенту.

Акцентується увага, що конфлікт в Абхазії та Південній Осетії не можна назвати «гуманітарною інтервенцію задля допомоги етнічному населенню». У роботі підтверджено, що сам факт введення регулярних військ на територію Грузію вже можна було розцінювати як акт агресії. Крім того, відмова Росії від виведення миротворчих військ з грузинської території внаслідок порушення і відтак унеможливлення виконання умов двосторонніх договорів можна також трактувати як окупацію території Грузії Російською Федерацією.

На підставі аналізу нормативних актів у формі резолюцій та двосторонніх договорів вдалося простежити витоки та юридичне підґрунтя даного конфлікту. Власне, Сочинська та Московська угоди укладені 1992 та 1994 років відповідно легітимізували перебування російських миротворчих військ на території Абхізії та Південної Осетії. У статті також приділено увагу питанню застосування зброї Грузією і надано його аналіз в контексті статті 51 Статуту ООН. Виходячи з цього, останнє підлягає трактуванню як засіб самооборони, що є одним з двох правомірних застосувань концепції jus ad bellum у XXI столітті.

Обґрунтовано дії, а радше бездіяльність, міжнародної спільноти в процесі врегулювання конфлікту в Абхазії та Південній Осетії, що в результаті вплинула на формування територіальних міжусобиць та колоніалістських прагнень з боку Російської Федерації. Висловлено припущення, що небажання світових лідерів та міжнародних організацій вдатися до рішучих дій для вирішення російсько-грузинської війни стали каталізатором вторгнення Росії в Україну в 2014 і згодом 2022 роках.

Ключові слова: територіальна цілісність, анексія, Російська Федерація, Грузія, вторгнення.

Kubitska D. V. The conflict in Abkhazia and South Ossetia: lessons we didn't learn.

The article examines the violation of the principles of international law, in particular the principles of territorial integrity and inviolability of state borders, on the example of the conflict in Abkhazia and South Ossetia. Particular attention is paid to the analysis of practical aspects of these principles. The study established the legal significance of the international legal conflict between Russia and Georgia, as well as its impact on the formation of territorial disputes within the Eurasian continent.

It is emphasized that the conflict in Abkhazia and South Ossetia cannot be called «humanitarian intervention to help the ethnic population.» The paper confirms that the very fact of the introduction of regular troops into Georgia could already be regarded as an act of aggression. In addition, Russia's refusal to withdraw peacekeepers from Georgian territory due to violations and thus the impossibility of fulfilling the terms of bilateral agreements can also be interpreted as the occupation of Georgian territory.

Based on the analysis of regulations in the form of resolutions and bilateral agreements, it was possible to trace the origins and legal basis of this conflict. In fact, the Sochi and Moscow agreements concluded in 1992 and 1994, respectively, legitimized the presence of Russian peacekeeping troops in Abkhazia and South

Ossetia. The article also focuses on the use of weapons by Georgia and provides an analysis in the context of Article 51 of the UN Charter. Based on this, the latter should be interpreted as a means of self-defense, which is one of the two legitimate applications of the concept of jus ad bellum in the XXI century.

The actions, more fair, inaction, of the international community in the process of resolving the conflict in Abkhazia and South Ossetia, which as a result influenced the formation of territorial strife and colonialist aspirations on the part of the Russian Federation, are substantiated. It has been suggested that the reluctance of world leaders and international organizations to take decisive action to resolve the Russian-Georgian war has become a catalyst for Russia's invasion of Ukraine in 2014 and in 2022 as well.

Key words: territorial integrity, annexation, Russian Federation, Georgia, invasion.

Виклад основного матеріалу. Минуло більше десяти років відтоді, як російські війська вторглися до Грузії, в результаті окупувавши понад 20% її території. Однак, Росія і сьогодні продовжує порушувати суверенітет і територіальну цілісність Грузії своєю агресивною політикою «бордеризації» - стратегією, яка передбачає поступову анексію подальшої грузинської території шляхом розширення її і без того незаконних зон окупації.

Принцип територіальної цілісності – це один з десяти основних принципів міжнародного права, основна функція якого полягає в закріпленні тих видів правовідносин у міжнародній спільноті, які виключають можливість вчинення будь-яких дій, які можуть прямо чи непрямо здійснити загрозу чи порушити територіальну цілісність держави. Як в теорії, так і на практиці під територіальною цілісністю розуміється непорушність суші, надр, повітряного та водного простору як в межах державного кордону та за його межами в передбачених принципами екстратериторіальності випадках. Виходячи з цього, певністю можна стверджувати, що провідний мотив принципу територіальної цілісності полягає у повній реалізації державою свого суверенітету і накладенні на інших негативного обов'язку утримуватися від зумисного порушення останніх.

Відтак, ключовий аспект конфлікту у Грузії стосується порушення саме принципу територіальної цілісності. Однак, у цьому контексті ми також ведемо мову про неправомірне застосування сили як акт агресії. Заборона цих міжнародно-правових категорій чітко передбачена Статутом ООН (стаття 2(4)) та Резолюцією ГА ООН 2625 (XXV).

У серпні 2008 року Росія вторглася в Грузію, порушивши основні норми міжнародного права, зокрема ті принципи, які були закріплені в Заключному акті НБСЄ: принципи територіальної цілісності та непорушності державних кордонів. Початок російсько-грузинської війни йшов за тим же сценарієм, який ми спостерігали на території України у 2014. Мова насамперед йде про так звану «гуманітарну інтервенцію задля допомоги етнічному населенню Абхазії та Південної Осетії, що потерпали від тиску грузинської влади» [1]. На початку серпня 2008 року регулярні війська Росії перетнули російсько-грузинський кордон і вторглися на територію Грузії, де вчинили погром та обстріляли чимало сіл та містечок, включно з тодішнім центром південноосетинської автономної республіки – а сьогодні столицею самопроголошеної Республіки Південної Осетії – містом Цхінвалі. Росія, виступаючи на стороні сепаратистів з Південної Осетії, не тільки забезпечила останніх військовою потужністю, а й брала участь у стратегічному плануванні бомбардувань грузинських міст, портів та військових об'єктів. В результаті жорстоких воєнних дій частина Грузії опинилася під тимчасовою владою держави-агресора.

Не вдаючись до кваліфікації обставин, які спровокували конфлікт у Грузії, можна з упевненістю сказати, що дії Грузії в Південній Осетії на початку серпня не є нападом на Росію, як це вперто прагнули показати російські ЗМІ, оскільки міжнародне співтовариство апріорі визнавало Південну Осетію частиною Грузії. Більше того, Грузія мала повне право використовувати збройну силу як реалізацію невід'ємного права на самозахист у відповідь на акт агресії, вчинений Росією. Зобов'язання держав-членів ООН поважати територію Грузії у її міжнародно-визнаних кордонах передбачено в кількох резолюціях РБ ООН щодо Абхазького конфлікту (наприклад, резолюції S/RES/1582 (2005), S/RES/1615 (2005), S/RES/1666 (2006), S/RES/1752 (2007), S/RES/1781 (2007), S/RES/1808 (2008) та інші) [2]. Міжнародне співтовариство (і, на той час також Росія) визнали, що Південна Осетія також є частиною Грузії.

Російсько-грузинська війна розпочалася з несподіваної появи російських немиротворчих військ на території Грузії. Потрібно констатувати, що миротворчі сили Росії, все ж мали правову підставу перебування на території Грузії. Перш за все, мова йде про два основних договори, які були правовою

основою перебування зазначених військ в межах Грузії. Перший договір - це двостороння угода, підписана 24 червня 1992 року між Росією та Грузією про принципи вирішення грузино-осетинського конфлікту. Відповідно до статті 3 зазначеної вище угоди була створена Спільна контрольна комісія з метою забезпечення режиму безпеки в попередньо визначеній демілітаризованій зоні [3]. Другий договір – це угода про припинення вогню та відокремлення сил, підписана 14 травня 1994 року між Грузією та Абхазією як автономним регіоном у складі Грузії (так звана Московська угода). Важлива ремарка: у цих переговорах Росія виступала не стороною, а посередником [4].

Таким чином, жодні інші війська Росії, окрім миротворчих, не мали права бути присутніми на території Грузії без згоди останньої. Відповідно до міжнародного права, сам факт введення регулярних військ на територію Грузію вже можна було розцінювати як акт агресії. Крім того, відмова Росії від виведення миротворчих військ з грузинської території внаслідок порушення і відтак унеможливлення виконання умов договору можна також трактувати як окупацію території Грузії Російською Федерацією.

Слід також проаналізувати питання, чи кваліфікуються дії кожної з двох держав зокрема як порушення миротворчих договорів, результатом яких став початок російсько-грузинської війни 2008 року.

Московська угода по Абхазії 1994 року забороняла важке озброєння в межах демілітаризованих зон і дозволяла миротворцям використовувати збройну силу лише у випадку самооборони та задля забезпечення повернення біженців. Схожі положення містила і попередня Сочинська угода щодо Осетії, підписана в 1992 році. Відповідно до норм останнього договору, єдині збройні сили, яким було дозволено залишатися в регіоні, це миротворчі війська, які складалися з обмеженої кількості осіб двох конфліктуючих сторін [3]. Однак, раптова блокада Чорноморського узбережжя військовими немиротворчими військами Росії, вторгнення на територію Грузії і авіабомбардування перетнули очевидні межі миротворчого мандату. Дії Росії на грузинській території перевищили миротворчі потреби, а відтак і почали розцінюватися як беззаперечний акт агресії проти територіальної цілісності Грузії.

Посилаючись на норми міжнародного права, єдиним виправданням для порушення заборони застосування сили може вважатися лише здійснення самооборони або колективної самооборони як заходів у відповідь державі-агресору на неправомірних збройний наступ. Очевидно, що не існує навіть найменших причин для того, щоб вести мову про самооборону Росії у справі Грузії, адже конфлікт між сторонами розпочався і досі триває на території останньої. Колективна самооборона, у свою чергу, могла б застосовуватися лише якби Південна Осетія була незалежною державою на початку конфлікту і звернулася до Росії за допомогою у здійсненні самооборони. Ще одним аргументом на користь того, що поняття колективної самооборони не застосовується до Росії є поведінка та заяви Російської Федерації. Остання ніколи не виправдовувала свої дії колективною самообороною, а посилалася виключно на захист своїх громадян від, так званих, утисків та дискримінаційної політики грузинської влади.

Тим не менш, посилання на захист прав своїх громадян також не виправдовує введення російських військ на територію Грузії. Незважаючи на те, що міжнародній практиці відомі прецеденти, коли збройні сили використовувалися для захисту громадян, міжнародне право забороняє застосування сили проти іншої держави з такою метою. Відповідно до чинних положень міжнародного права, застосування сили з метою захисту власних громадян порушує заборону застосування сили, зазначену в статті 2 (4) Статуту ООН. Держава, яка вважає, що на території іншої держави її громадяни перебувають у становищі, яке загрожує їх життю або будь-яким іншим чином позбавляє умов гідного існування, має право надати дипломатичний або консульський захист своїм громадянам, включаючи їхню евакуацію, подання скарги до міжнародних судів, переговори. Будь-які заходи, які потребують застосування сили, в цьому контексті будуть кваліфікуватися як порушення цілісності іншої держави, а в деяких випадках, як загроза міжнародному миру та безпеці.

Беручи до уваги преамбулу Статуту ООН, ми можемо наголосити, що провідною місією цієї організації є збереження миру та стабільності. Задля того, щоб втілювати цю місію в життя, міжнародне право розробило і на нормативному рівні закріпило низку основних принципів, серед яких і принцип територіальної цілісності. Тим не менш, МП також визнає право народів на самовизначення, яке не тільки згадується у статті 55 Статуту ООН, а й отримало подальший розвиток у двох пактах ООН про права людини 1966 року. Відповідно до пактів, усі народи мають право на самовизначення, в силу якого вони можуть вільно визначати свій політичний статус і вільно здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток [5].

Чимало російських дослідників виправдовують агресію Росії щодо Грузії тим, що Росія лише надала дружню підтримку Південній Осетії та Абхазії скористатися своїм правом на самовизначення.

Однак, як стверджує міжнародна практика, право на самовизначення з відділенням від складу іншої держави приймається у випадках, коли є серйозна дискримінація етнічних меншин, права людини регулярно,систематично та грубо порушуються.

Порівнюючи грузинський конфлікт із ситуацією, яка існувала в Косово, важливо наголосити на тому, що конфлікт у Косово був етнічним за своєю природою, який передбачав беззаперечні акти геноциду щодо косоварів. На противагу цьому, в Абхазії та Південній Осетії конфлікт отримав здебільшого політичний вектор, адже метою грузинської влади було не викорінення меншин, їх дискримінація чи вчинення проти них міжнародних злочинів. Отже, ми можемо припустити, що Грузія як держава з європейською ідеологією не переслідувала мету масового порушення прав людини прав та вчинення репресій етнічних меншин. Аргументом на користь цього може також бути і пропозиція грузинської влади надати повноцінну автономію як Абхазії, так і Південній Осетії [6].

Через стрімкий розвиток подій і разючі зміни на карті світу міжнародна спільнота, як здалося на перший погляд, звернула увагу на ситуацію в Грузії. Завдяки участі міжнародних посередників було досягнуто домовленості щодо припинення вогню та виведення російських військ з території Грузії до 1 жовтня 2008 року [7]. На 20-тому саміті країн-членів НАТО, або як ще його називають саміт «великих надій і великих скандалів», 2008 року у Бухаресті, НАТО пообіцяло Грузії членство у цій організації. Однак далі обіцянок справа не зайшла. Замість того, щоб покарати Росію жорсткими санкціями за цей акт агресії та порушення основоположних принципів міжнародного права, міжнародне співтовариство дало Росії другий шанс і запропонувало «перезавантажити» відносини. Як пізніше з'ясувалося, ця спроба «перезавантаження» відносин виявилася фатальною не лише для Грузії, а й для України.

Через тринадцять років на п'ятій частині території Грузії далі діє режим воєнної окупації. Росія не виконала важливих елементів угоди про припинення вогню 2008 року, в тому числі і тих, що стосуються виведення своїх військ. Натомість Москва посилила свій політичний, економічний та соціальний вплив на окупованих територіях Південної Осетії та Абхазії. Населення обох окупованих територій стало більш ізольованим і сприйнятливим до російської дезінформації та пропаганди. Пандемія COVID-19 тільки підсилила цю тенденцію. Станом на 2021 рік, за висновками експертів, на території Грузії перебувають від 9 до 10 тисяч російських військовослужбовців, кілька тисяч одиниць бойової спецтехніки та сотні тисяч боєприпасів [8].

В перші роки після завершення активної фази конфлікту міжнародна спільнота ще активно діяла з метою мирного вирішення російсько-грузинської війни. ГА ООН, для прикладу, ухвалювала рішення, що стосуються статусу спірних регіонів. Резолюції A/RES/62/249, A/RES/63/307 від 9 вересня 2009 року та A/RES/64/296 від 7 вересня 2010 року розглядали Абхазію та Південну Осетію невід'ємними частинами Грузії, які становлять державну територію останньої. Проте з плином часу сформувалися нові вектори у розгляді проблеми територіальної цілісності Грузії. Одним із проявів цієї тенденції стала заява представників ЄС про те, що Євросоюз дотримуватиметься щодо Абхазії та Південної Осетії політики «залучення без визнання» [9]. Крім цього, у звіті ЄС про виконання «сусідської політики» в Грузії за 2011 рік, оприлюдненому представництвом Євросоюзу в Грузії 15 травня 2012 року містяться рекомендації Грузії переглянути закон «Про окуповані території» та інтенсивніше проводити політику примирення щодо «сепаратистських регіонів». У зазначеній рекомендації також міститься заклик до прагматичної співпраці з де-факто владою цих регіонів, у тому числі шляхом виділення фінансових ресурсів. У цьому плані ЄС вважає за необхідне вживати прагматичних та конструктивних кроків, які були б спрямовані на заохочення торгівлі, пересування та інвестицій на прилеглих до «адміністративної прикордонної лінії територіях» [10].

Окрім декларативного типу заяв, міжнародна спільнота, зокрема ЄС та США, не змогла кинути виклик Росії. Женевські міжнародні дискусії, які об'єднують учасників з Грузії, Росії, Абхазії, Південної Осетії та США під співголовуванням ЄС, ООН та ОБСЄ, стали інструментом управління, а не розв'язання конфліктів. Можна сміливо припустити, що анексію та подальшу мілітаризацію Криму, а також війну на сході України в 2014 році і повномасштабну війну з 24 лютого 2022 року можна було б уникнути, якби США та ЄС тоді, у 2008 році, рішучіше відреагували на російську агресію в Грузії. Саме стійка позиція потужних світових лідерів, зокрема ЄС та США, щодо проблем на Кавказі могла б зупинити подальшу ескалацію російсько-грузинського конфлікту. Однак, одних слів та декларацій у цьому випадку не достатньо. Допомогою Грузії у цій нелегкій війні можуть вважатися лише конкретні дії, чітка стратегія та реальні міжнародно-правові санкції. Саме відновлення територіальної ціліс-

ності Грузії мало б зупинити подальшу ескалацію конфліктів на Євразійському континенті та бути беззаперечним засобом стримування потенційно назріваючих територіальних спорів.

Список використаних джерел:

1. Ганжело В., Кахнова М. Проблематика співвідношення принципів територіальної цілісності та самовизначення народів. Журнал східноєвропейського права. № 58, 2018. С. 8-13. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/ganzhelo_kakhnova_58.pdf (дата звернення: 31.05.2022).

2. Land K. Legal aspects of the conflict in Georgia and post-conflict developments. Estonian ministry of foreign affairs yearbook. 2008-2009. URL: https://vm.ee/sites/default/files/content-editors/web-static/468/Kristi_Land.pdf (дата звернення: 31.05.2022).

3. United Nations, Agreement on Principles of Settlement of the Georgian – Ossetian Conflict (Sochi Agreement), Sochi, 24 June 1992. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GE%20RU_920624_AgreementOnPrinciplesOfSettlementGeorgianOssetianConflict.pdf (дата звернення: 31.05.2022).

4. United Nations, Agreement on the Cease-fire and Secession of Forces (Moscow agreement), Moscow, 14 May 1994. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GE_940514_AgreementCeasefireSeparationOfForces.pdf (дата звернення: 31.05.2022).

5. Про громадянські та політичні права: Міжнародний пакт від 16 грудня 1966 р. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення 31.05.2022).

6. United Nations, Report of the Secretary-General on the situation in Abkhazia, Georgia, S/2008/219, 2 April 2008. URL: https://reliefweb.int/report/georgia/report-un-sg-situation-abkhazia-georgia-s2008219 (дата звернення: 31.05.2022).

7. United States, Protocol on Agreement (The Medvedev-Sarkozy-Saakashvili plan), Abkhazia, 15 August 2008. URL: https://www.peaceagreements.org/view/724 (дата звернення: 31.05.2022).

8. Human Rights Watch. Official website. URL: https://www.hrw.org/ru (дата звернення: 31.05.2022).

9. Савчук К. Еволюція інституту міжнародно-правового визнання держав у сучасних умовах. Юридичний журнал. № 1. 2009. С. 50–58.

10. Council of Europe, ENP Package, Country Progress Report – Georgia, Strasbourg, 15 May 2012. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_12_334 (дата звернення 31.05.2022).